

بسم الله الرحمن الرحيم الرحيم

جزوه حقوق مدنی ۳
(بخش ششم)

دوره کارشناسی فقه و حقوق

استاد: آیت الله حبیبی تبار

تهیه و تنظیم: عبد الله زکی

پایگاه اطلاع رسانی گروه فقه و حقوق قضایی

www.feqhvaqaza.com

مسئولیت مدنی از نوع مفروض به طور کلی به دو دسته تقسیم می شود:

- ۱) مسئولیت مفروض ناشی از فعل غیر: که پنج قسم بود و تا به حال راجع به همین پنج قسم بحث می کردیم
- ۲) ناشی از مالکیت و تصرف که چهار قسم می باشد: ۱) مسئولیت ناشی از خرابی بنا؛ ۲) مسئولیت مالک یا تصرف حیوان ۳) مسئولیت در املاک مجاور؛ ۴) مسئولیت دارندگان اتومبیل.

قسم اول: مسئولیت ناشی از خرابی بنا: ماده ۳۳۳ ق.م. به این مسئولیت اشاره کرده است. این ماده بیانگر آنست که صاحب بنا مسئول خسارتی است که بر اثر خراب شدن بنائش، بر دیگری خسارت وارده شده است. البته مشروط بر اینکه خرابی در نتیجه عیبی حاصل گردد که مالک مطلع بر آن عیب بوده است. یعنی اگر مالک مطلع از عیب بنائش باشد در این صورت او ضامن است. اما اگر مالک از عیب بنائش مطلع نباشد در این صورت اگر خسارت ناشی از عدم مواظبت او از بنا، حاصل شده باشد وی ضامن است. اما اگر بنائش معیوب بوده و او مطلع بر آن نبوده اما مواظبت متعارف را انجام داده باشد ضامن نمی باشد.

بنابراین این مسئله شقوقی دارد که ذیلاً بیان می گردد:

- ۱ - گاهی مالک از خرابی بنائش، مطلع می باشد؛ (در این صورت مالک، ضامن است).
- ۲ - گاهی مالک از عیب بناء مطلع نیست اما به نحو متعارف از بنائش، مواظبت کرده است. (ضامن نمی باشد).
- ۳ - گاهی این عیب بناء بر اثر عدم مواظبت مالک حاصل شده است و مالک هرچند که از عیب بنائش مطلع نباشد باز هم (ضامن است).

نکته ۱) در فرض اول و سوم از سه صورت فوق، که مالک بناء، ضامن شناخته شده است این مسئولیت و این ضمان ناشی از مالکیت می باشد. یعنی چون این شخص مالک آن بناء می باشد لذا جبران خسارت به عهده اوست.

نکته ۲) مسئولیت که ماده (۳۳۳) به آن اشاره کرده است، مسئولیت مبتنی بر تقصیر می باشد. زیرا این ماده در صورتی مالک بناء را مسئول می شناسد که او از بنائش مواظبت نکرده باشد. اما ماده (۱۳۸۶) قانون مدنی فرانسه، مسئولیت مالک را نسبت به خرابی بنا، مبتنی بر غیر تقصیر قرار داده است یعنی مالک را علی الاطلاق مسئول خرابی بناء دانسته است چه مالک تقصیر کرده باشد یا تقصیر نکرده باشد، چه مطلع از عیب بنائش باشد یا مطلع نباشد.

سوال: اگر موجر ملکش را به دیگر اجاره بدهد و بعد بر اثر ریزش آن ملک به مستاجر خسارت وارد شود موجر ضامن است یا خیر؟

ج: باید دید که آیا موجر از عیب بنائش که منجر به خرابی آن شده است مطلع بوده است یا خیر؟ اگر مطلع باشد ضامن است. اما اگر مطلع نباشد باید دید که آیا موجر از ملکش مواظبت متعارف را کرده بوده یا خیر؟ اگر مواظبت

متعارفه را کرده باشد ضامن نیست. اما اگر مواظبت متعارف را نکرده باشد چنانچه عیبی که منجر به خرابی بناء شده است، بر اثر همین عدم مواظبت رخ داده باشد، باز هم موجر ضامن خواهد بود.

قسم دوم: مسئولیت مالک یا متصرف حیوان:

به طور کلی فرد که مسئول جبران خسارت ناشی از حیوان می باشد، ممکن است یکی از افراد سه گانه ذیل باشد:

(۱) مالک حیوان: مثل آنکه مالک حیوان سوار بر اسب است و در حین سوارکاری اسبش به دیگری ضرر بزند، در این صورت خو همین مالک مسئول جبران آن خسارت می باشد.

(۲) متصرف حیوان: مثل اینکه شخصی با اسب شخص دیگر، اسب سواری کند، چنانچه در اثناء سوارکاری این اسب خسارتی را وارد نماید، مسئول جبران آن خسارت همین شخصی است که سوار بر حیوان می باشد. یعنی مسئول جبران خسارت به دوش همین شخص متصرف می باشد.

(۳) شخص ثالث: گاهی مسئول جبران خسارت ناشی از حیوان، نه مالک حیوان است و نه متصرف حیوان، بلکه شخص ثالث ضامن می باشد. مثل اینکه مالک اسب، سوار بر اسبش باشد و فردی با چوبی به اسب بزند و بر اثر آن اسب رم نماید و به فرد عابری که از آنجا عبور می کرد ضرری وارد نماید. در این صورت همان فرد که چوب را زده است مسئول جبران خسارت می باشد و این فرد، نه مالک حیوان است و نه متصرف حیوان.

سوال: با چه شرایطی مالک حیوان یا شخص متصرف مسئول جبران خسارت است که حیوان وارد نموده است؟

ج: مسئله دو صورت دارد: (۱) اگر مالک حیوان، یا شخص متصرف، در حفظ حیوان کوتاهی و تقصیر نکرده باشند (در این صورت ضامن نیستند). (۲) اما اگر در حفظ حیوان کوتاهی و تقصیر کرده باشند (در این صورت ضامن خواهند بود).

نکته: اگر خود حیوان ضرر زده باشد (یعنی نه شخص ثالث به او چوب زده و نه در دست مالکش بوده و نه در دست شخص متصرف بوده) در این صورت نیز اگر مالک یا شخص متصرف، در حفظ حیوان کوتاهی کرده باشند، ضامن خواهند بود اما اگر در حفظ و مواظبت از او کوتاهی نکرده باشند ضامن نخواهند بود.

سوال: اگر حیوانی کسی به دیگری ضرر وارد نماید، در این مسئله آیا باید شخص متضرر ثابت کند که مالک حیوان یا متصرف حیوان در حفظ حیواناتش تقصیر کرده است؟ یا اینکه باید شخص مالک یا متصرف، عدم تقصیر خویش را ثابت نماید؟ به عبارت دیگر آیا بار اثبات تقصیر مالک یا متصرف، به دوش متضرر می باشد یا خیر؟ و آیا بار اثبات عدم تقصیر به دوش مالک حیوان یا متصرف حیوان می باشد یا خیر؟

ج: قانونگذار در خصوص حیوان اهلی، اصل را بر عدم ضمان مالک یا متصرف قرار داده است. لذا اگر شخص متضرر ادعا نماید که حیوان اهلی فلان شخص به من ضرر زده است و مالک حیوان، یا متصرف حیوان در حفظ آن حیوان کوتاهی و تقصیر کرده است، باید تقصیر آنها را اثبات نماید.

اما اگر کسی به نگهداری حیوانات وحشی یا سمی اقدام کرده باشد، و آن حیوانات به کسی ضرر بزند در این صورت اگر کسی ادعا کند که این شخص در نگهداری حیواناتش بی مبالاتی کرده و لذا حیوانات او به من ضرر زده است در این صورت اثبات تقصیر آنها متوجه شخص متضرر نمی باشد. زیرا در حیوانات وحشی اصل بر تقصیر می باشد. در این فرض اگر مالک حیوان یا متصرف حیوان ادعای شخص متضرر را قبول ندارند باید آنها عدم تقصیرشان را ثابت نمایند.

ماده (۳۵۷ ق.م.ا.): «صاحب هر حیوانی که خطر حمله و آسیب رساندن آن را می داند باید آن را حفظ نماید و ار در اثر اهمال و سهل انگاری موجب تلف یا خسارت گردد صاحب حیوان عهده دار می باشد و اگر از حال حیوان که خطر حمله و زیان رساندن به دیگران در آن هست آگاه نباشد یا آنکه آگاه باشد ولی توانایی حفظ آن را نداشته باشد و در نگهداری او کوتاهی نکند عهده دار خسارتش نیست.»

ماده ۳۵۹ ق.م.ا.: هرگاه با سهل انگاری و کوتاهی مالک حیوانی به حیوان دیگر حمله کند و آسیب برساند مالک آن، عهده دار خسارت خواهد بود و هرگونه خسارتی بر حیوان حمله کننده و مهاجم، وارد شود، کسی عهده دار آن نمی باشد.

ماده ۳۶۰ ق.م.ا.: (هرگاه کسی با اذن وارد خانه کسی بشود و سگ خانه به او آسیب برساند صاحب خانه ضامن می باشد خواه آن سگ قبلاً در خانه بوده یا بعداً وارد شده باشد و خواه صاحب خانه بداند که آن حیوان او را آسیب می رساند و خواه نداند.) در همه این فروض صاحب خانه ضامن است زیرا او اذن داده است و اذن دادن ضمان آور است.

ماده ۳۶۱ ق.م.ا.: (هرگاه کسی که سوار حیوان است حیوان در جائی متوقف نماید ضامن تمام خسارتهای است که آن حیوان وارد می کند.) مسئولیت در این ماده هم ممکن است ضمانت ناشی از مالکیت باشد، چرا که ممکن است مالک آن حیوان راکب بر آن حیوان باشد. و هم ممکن است ضمانت ناشی از تصرف باشد یعنی کسی دیگری با اذن مالک حیوان سوار بر آن حیوان باشد.

ماده ۳۶۲ ق.م.ا.: هرگاه کسی حیوانی را بزند و آن حیوان در اثر زدن خسارتی وارد نماید آن شخص زننده عهده دار خسارتهای وارده خواهد بود.

قسم سوم: مسئولیت در املاک مجاور:

ماده ۱۳۲ ق.م. بیانگر آنست که: کسی نمی تواند در ملک خود تصرفی کند که مستلزم متضرر شدن همسایه شود. طبق این ماده، دو قاعده «لا ضرر» و «سلطه» با یکدیگر تراحم می کنند.

زیرا قاعده سلطه می گوید: مالک مسلط بر اموال خود می باشد لذا هر گونه تصرفاتی را می تواند در ملک خود انجام دهد.

اما قاعده لاضرر می گوید: مالک تا آنجا می تواند در ملک خود تصرف نماید که موجب ضرر به غیر نشود. حال برای رفع این تراحم باید گفت که: بین این دو قاعده در ماده ۱۳۲ رابطه حکومت برقرار می باشد. به این معنی که قاعده لاضرر حاکم بر قاعده سلطه است و لذا دایره قاعده سلطه را تضییق می کند. به این معنی که مالک می تواند در ملک خویش تصرفات دلخواه را انجام بدهد جزا در آنگونه تصرفاتی که موجب اضرار به غیر شود زیرا هیچکس حق ندارد به غیر ضرر وارد نماید هرچند که منشأ این ضرر رساندن تصرف در ملک خویش باشد. اصل ۴۰ ق. اساسی نیز می گوید: هیچ کس نمی تواند اعمال حق خویش را وسیله اضرار به غیر یا تجاوز به منافع عمومی قرار بدهد.

حال با توجه به نکات فوق: سوال اینست که: مالک برای اینکه مسئول جبران خسارت به همسایه نشود، تا چه حد می تواند در ملک خود تصرف نماید؟

ج: برای اینکه شخص نسبت به املاک مجاور مسئولیت پیدا نکند نیازمند دو شرط ذیل می باشد:

(۱) تصرفش به قدر متعارف باشد؛ (۲) این تصرف، یا برای رفع حاجت انجام گرفته باشد و یا برای دفع ضرر. هر یکی از این دو شرط فوق موجود نباشد، شخص ضامن خواهد بود. این دو شرط به نحو «مانعة الخلو» می باشد یعنی هردو باید باشد، اگر یکی باشد و دیگری نباشد شخص ضامن خواهد بود.

بنابراین اگر شخص تصرفی متعارف کرد اما این تصرفش نه به قصد دفع ضرر باشد نه به قصد رفع حاجت، و از قضا بر اثر همین تصرف متعارف به همسایه ضرر وارد شود او ضامن خواهد بود.

یا اگر شخص به قصد دفع ضرر یا رفع حاجت تصرف نماید اما تصرفش بیش از قدر متعارف باشد باز هم ضامن خواهد بود.

س: اگر شخص متضرر می تواند جلو ضرر را بگیرد، ولی جلو ضرر را نگیرد چه حکمی دارد؟

ج: این مطلب در تبصره ذیل ماده ۳۵۵ ق.م.ا. بیان شده است: «در کلیه مواردی که روشن کننده آتش، عهده دار تلف و آسیب اشخاص می باشد باید راهی برای فرار و نجات آسیب دیدگان نباشد و گرنه روشن کننده آتش عهده دار نخواهد بود.»

به عنوان مثال کسی در مسیر عبور پوست موز را می بیند و عمدا پایش را روی آن می گذارد و بر اثر آن زمین می خورد و آسیب می بیند در این صورت گذارنده پوست موز ضامن نخواهد بود.

همین مطلب در بند ۳ ماده ۴ ق. مسئولیت مدنی نیز منعکس شده است.

جلسه هشتم: ۸۸/۸/۲۳

قسم چهارم: مسئولیت دارندگان اتومبیل: آثار و صدمات ناشی از اتومبیل اگر جبران نشود جامعه نظم و نظامش را از دست می دهد و امنیت جامعه دچار مخاطره می شود لذا مقنن در این رابطه قوانین خاصی را وضع نموده تحت عنوان «بیمه اجباری مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۴۷».

قانون ۱ بیمه اجباری مسئولیت مدنی می گوید: «کلیه دارندگان وسایل نقلیه ی موتوی زمینی و انواع یدک و تریلر متصل به وسایل مزبور و قطارهای راه آهن اعم از اینکه اشخاص، حقیقی یا حقوقی باشند، مسئول جبران خسارات بدنی و مالی هستند که در اثر حوادث وسایل نقلیه ی مزبور و یا محمولات آنها به اشخاص ثالث وارد شود.» به موجب این قانون اگر شخصی مالک اتومبیلی باشد، این اتومبیل به هر کسی صدمه بزند، مسئول پرداخت خسارت آن صاحب اتومبیل خواهد بود. هرچند که در زمان وقوع حادثه، اتومبیل در دست صاحب آن نباشد بلکه در دست فرد دیگری باشد. این مسئولیت که در قانون بیمه اجباری از آن سخن به میان آمده است، از نوع مسئولیت مفروض ناشی از مالکیت می باشد.

نکات:

نکته اول: واژه «حوادث» در قانون فوق - یعنی در قانون «بیمه اجباری» - هم عام است زیرا حوادث به طور کلی اراده شده است. و هم اطلاق احوالی دارد. به این معنی که حوادث به وقوع پیوسته فرق نمی کند که آن این حادثه ناشی از تقصیر مرتکب باشد یا ناشی از تقصیر مرتکب نباشد، در حالی که ناشی از فورس ماژور باشد، در حالی که ناشی از فورس ماژور نباشد و... همه را در بر می گیرد.

هرچند واژه «حوادث» که در این ماده به کار رفته است، اطلاق احوالی دارد، اما نسبت به اطلاق احوالی آن، مقید منفصل وجود دارد که عبارتست از ماده ۴ همین قانون، که می گوید: موارد ذیل، از شمول بیمه ی موضوع این قانون خارج است: (۱) خسارات ناشی از فورس ماژور از قبیل: جنگ، سیل، زلزله.

بنابراین مطلق حوادث مراد نمی باشد زیرا حوادث ناشی از فورس ماژور از شمول این قانون خارج است. بنابراین اگر وسیله موتوری فردی، بر اثر حوادث فورس ماژور موجب ایراد صدمه به فردی شود، مالک آن مسئول جبران خسارت نخواهد بود.

نکته دوم: این قانون فقط شامل وسایل نقلیه ی موتوری می شود. بنابراین اگر وسیله نقلیه موتوری نباشد مثلاً وسیله نقلیه دوچرخه باشد، آن قانون شامل این مورد نخواهد شد بنابراین اگر کسی دوچرخه کسی را امانت بگیرد و با آن به کسی ضرر وارد نماید، راکب دوچرخه مسئول جبران خسارت خواهد بود نه مالک آن دوچرخه.

نکته سوم: این قانون مشمول کشتی ها و هواپیماها نیز نمی شود.

نکته چهارم: اگر در موتوری بودن وسیله نقلیه ای شک داشته باشیم در این صورت چه کسی مسئول جبران خسارت می باشد؟ به عبارت دیگر کدام اصل در موارد مشکوک، جاریست؟

ج: اصل اینست که در چنین مواردی شخص مباشر (یعنی آن کسی که وسیله نقلیه در دست او بوده و ضرر زده است) مسئول جبران خسارت می باشد، نه مالک وسیله ی نقلیه.

نکته پنجم: چنانچه خود شخص ثالث مقصر تام در وقوع حادثه باشد، چه کسی مسئول است؟ آیا مباشر مسئول است؟ یا مالک، مسئول است؟ و یا اینکه هیچ کسی مسئول نیست؟

ج: در مواردی که علت تام حادثه، خود شخص متضرر باشد، هیچکس مسئول نمی باشد. بلکه اینگونه موارد در حکم فورس ماژور می باشد.

با توجه به نکته فوق می توان فورس ماژور را به دو دسته تقسیم نمود:

۱) فورس ماژور حقیقی: از قبیل وقایع طبیعی: مثل رانش زمین، سیل، زلزله و...

۲) فورس ماژور حکمی: مانند: واقعه عمدی، مثلاً شخصی به طور ناگهانی و به قصد خودکشی خودش را جلو

اتومبیل بیاندازد، در اینگونه موارد چون علت تام حادثه، خود شخص متضرر می باشد و راننده به هیچ وجه نمی تواند جلو این حادثه را بگیرد لذا چنین مواردی، در حکم فورس ماژور حقیقی می باشد. و لذا مالک و دارنده خودرو هیچ گونه مسئولیتی در قبال او ندارد.

نکته پنجم: اگر وسیله نقلیه ی با وسیله نقلیه ی دیگری برخورد نماید و در این واقعه، یکی از این وسیله های نقلیه صدمه ببیند نه سرنشینان آن، و مقصر این حادثه نیز همان اتومبیلی باشد که صدمه دیده است، این مورد نیز در حکم فورس ماژور است یعنی هیچ یک از مالک یا راکب خودروی که صدمه ندیده است، مسئول جبران خسارت اتومبیل صدمه دیده، نمی باشند. زیرا مقصر اصلی حادثه خود او می باشد.

نکته ششم: اگر دزدی وسیله ی نقلیه موتوری را سرقت نماید و با همان وسیله تصادف نماید و به عابری ضرر بزند در این مورد، چه کسی مسئول است؟ آیا سارق مسئول است؟ یا مالک اتومبیل مسئول است؟

ج: باید دید که منظور از «دارندگان وسیله نقلیه» در «قانون بیمه اجباری» کیست؟ اگر مراد از «دارندگان»، مالکیت بر عین باشد، - یعنی دارنده وسیله ی نقلیه به کسی اطلاق می شود که مالک آن وسیله نقلیه باشد، لذا این وسیله به هرکسی صدمه بزند باید دارنده که همان مالک باشد خسارت را جبران نماید - در این صورت، مالک اتومبیل مسئول می باشد و او باید خسارت را جبران نماید زیرا هرچند اتومبیل او سرقت شده است اما وصف مالکیت هنوز باقی است زیرا سرقت موجب زوال وصف مالکیت نمی شود..

اما ممکن است که منظور مقنن از «دارندگان» مالکیت بر عین نباشد بلکه مرادش سلطه نوعی باشد - یعنی دارنده به کسی اطلاق می شود که این اتومبیل نوعاً در اختیارش می باشد - طبق این فرض، با سرقت اتومبیل، چون سلطه مالک بر اتومبیل، مالک سلب می شود، لذا مالک مسئول جبران خسارت نمی باشد زیرا به سبب سرقت شدن

اتومبیل، وصف سلطه بر اتومبیل، از مالک سلب می شود، وقتی سلطه از بین رفت، دیگر او دارنده ی اتومبیل نیست، وقتی دارنده اتومبیل نبود، در نتیجه مسئول جبران خسارت نیز نخواهد بود.

نکته هفتم: اگر کسی اتومبیلش را برای دراز مدت، به کسی اجاره بدهد، و مستاجر (یعنی همان کسی که اتومبیل را اجاره کرده است) با همین وسیله به کسی ضرر بزند در این صورت چه کسی باید خسارت را جبران نماید؟ موجر یا مستأجر؟

ج: در این مورد نیز مثل نکته قبل، باید دید که منظور مقنن از «دارندگان وسیله نقلیه» در «قانون بیمه اجباری» چیست؟ آیا منظور «مالکیت» است؟ یا اینکه منظور «سلطه نوعی» است؟

اگر منظور مقنن از «دارندگان»، «مالکیت» باشد، خسارت را باید «موجر» جبران نماید زیرا «اجاره» موجب سقوط مالکیت «موجر» از «عین مستأجره» نمی شود. به این معنی که مالکیت او بر عین مستأجره هنوز هم باقی است و با اجاره تنها مالکیت موجر بر منافع عین مستأجره زایل می گردد. بنابراین چون در حال اجاره نیز موجر مالک عین مستأجره می باشد لذا باید او جبران خسارت نماید.

اما اگر منظور «سلطه نوعی» باشد در این صورت باید ملاحظه شود که آیا:

به وسیله اجاره، «سلطه نوعی موجر» بر «عین مستأجره» ساقط می شود یا خیر؟

اگر اجاره موجب سقوط سلطه نوعی شود، مسئول جبران خسارت مستاجر خواهد بود.

اما اگر موجب سقوط سلطه نوعی نشود، موجر باید جبران خسارت نماید.

طراحی و تنظیم:

مدیریت سایت پایگاه اطلاع رسانی گروه فقه و حقوق قضایی